

RAMUNTCHO, PIERRE LOTI-REN SARTZEA EUSKAL HERRIAN

J. Casenave

XIX-garren mende ondarrean idazten ari den belaunaldia eta XX-garren mende hastapenean lanari lotzen den belaunaldiaren artean arteka handia, hausdura bat bezala izan da, hori batez ere Iparraldean: hots, Gratien Adéma “Zalduby”, Michel Elissamburu, Arbelbide, Joanneteguy, Duvoisin, J.Battit Elissamburu alde batetik eta beste eskualdetik Pierre Lhande, Jean Barbier, Jean Saint-Pierre eta Jean Etchepare, XX-garren mende hastapenean idazten hasten direnak.

Oxobi eta Zerbitzari hor dira halarik ere zubiaren egiteko ; egia da, neurri batean XIX-garren mende ondarreko jendeak direla. Bainan garai berean, Barbier-k *Piarres* bezalako eleberriarekin ekartzen duen xede orokor hori guziz berria da. Beraz fikzio eta kondaketa mailan, ordu arte sekulan asma-tuak izan ez diren obrak argira heldu dira XX-garren mende haste hortan. *Buruchkak* (1910), *Yolanda* (1921), *Bilbilis* (1926) eta *Piarres* (1926-1929) hor dira lekuko. Hori, Iparraldean segurik, zeren eta, Hegoaldean Domingo Agirre-k horrelako hats edo arnas luzeko xedeak obratu zituen ordurako.

Nundik heldu ote zaie, Iparraldeko gazte horiei proiektu handi horietan abiatzeko, ausartzeko indarra, kemena ? Badutea eredurik? Nundik hartu dituzte, etxetik edo kanpotik ? Badae erreferentziarik obra horietan agerian gelditzen denik ?

Fikzio eta kondaketa mailan eta inguruan bilatuz, Domingo Agirre-n obra borobila heldu da gogora, berehala. Badaiteke Lhande-n kasuan *Garoa* -ren eragin zerbait izan dadin *Mirentchu* -rentzat, batez ere. Barbier-rentzat, *Piarres* -ek baldin badu gauza frango ikusteko *Garoa*-rekin, badu beste erreferentzia bat, argi ageri dena lehen orrialdean berean, *Ramuntcho*, Pierre Loti-ren eleberriarena hain zuzen. Jean Etchepare-entzat, gauza bera. Badakigu ez

zuela *Garoa* ezagutzen *Buruchkak* liburua idazten zuelarik. Eta, zer nahi gisetaz, ez zuen *Garoa* -n eredurik aurkitzen ahal “Pilota partida” kondaketa miresgarriaren idazteko. *Ramuntcho* eleberrian aldiz, pilota hiru aldiz aipatua da eta Loti-k erakusten duen partida, guziz famatua zen garai hartan.

Orduan, hipotesi hau hartu dut lantzeko: geroxago aurkituko ditugun lekukotasunek pentsatzera emaiten duten bezala, ez dutea orduko iparraldeko euskal idazleek kanpotik heldu zitzairen miraila baten argipean, indarpean idatzi? Donibane Lohitzuneko Euskal pesta (1897) famatuen bidez, han egiten ziren mintzaldien bitartez (*La Tradition au Pays basque*, -Elkar, 1994-berritz argitaratua izan den liburuan irakurtzen ahal dira) Euskal nortasunaren inguruak finkatuak izan ziren: nortasun hori arketipo-iruditegi batean giltzapean bezala zen : nortasun arkaikoa, naturari lotua, industriak sortu zuen mundu berrian desagertzera ari zena, etabar. Eta ez ote du *Ramuntcho*-k, Loti-ren ikuspegi estetikoaren bitartez iruditegi horren sintesia emaiten? Orroitu behar da liburu horrek arrakasta handia ukan duela agertu den garaian. Beraz, ez da xuxen jakiten ahal zer izan den *Ramuntcho* orduko euskal idazleentzat: eredu, ispilu edo berdin errabote, kontrako gisa hari oldartzeko. Bainan, badirudi, funtsezko eragina izan du.

Beraz, ikus dezagun nolako sartzera ukan duen *Ramuntcho*, Pierre Loti idazlearen liburuak Euskal Herrian. 1897-ean agertu zen Parisen liburu hori, eta arrakasta handia izan zuen berehala. Pariseko argerkarietan ongi etorri ezin hobe egin zioten gehienek; onartze bera izan zuen irakurleen aldetik, geroxago zenbaki batzuen bidez ageriko den bezala. Orduko zonbeit lekukotasunei esker, segur da hemen gaindi ere irakurria izan zela. Bainan, denbora berean, eta harritzekoa baldin bada ere, ez da kasik aipatua Euskal Herriko agerkarietan, aipatuko diren hiruzpalau salbuespenak bestalde.

Lehenik bi hitz egileari buruz. *Ramuntcho* argitaratzen duelarik, dotzena bat liburu ba du eginik Loti-k eta eleberriak dira batez ere aipatuak, hala nola *Aziyadé*, *Pêcheur d’Islande*, *Mon frère Yves* edo *Madame Chrysanthème*. Ofizioz armadako itsas untzietan aintzindari izanez, muduan gaindi ibilia da, eta eleberrietan kondatzen dituen gertakizunak Tahiti, Turkia, Japonia edo Palestinako urruneko bazterretan gertatzen dira. Literatura mailan, exotismoaren maisua bezala ikusia da. Erran behar da, Bretanian finkatzen dituen eleberrien gertakariak molde berean, gibelatzapen eta urruntasun berarekin lantzen dituela, barne exotismo bat sortuz, nolabait erraiteko. Eta, *Ramuntcho*-n urruntasun, arteka berdina utzi du ere, nahiz bera itzal bat bezala ageri den *Ramuntcho*-ren aitaren pertsonaian, geroztik jakin diren xehetasun biografikoen arabera.

Loti-ren liburu horiek arrakasta bildu dute Frantzian, baita ere Frantziatik kanpo. Orroitu behar da ere 1891-tik aintzina, erran nahi baita 41

bat urtetan Frantses Akademian sartua dela eta Zola bazuela parrean hautatua izan delarik. Beraz ez da normahi, urte hartan berean Euskal Herrira igorria den Julien Viaud hori, Hendaiaiko muga zaintzen duen untiaren kapitain gisa eta literatura munduan Pierre Loti bezala ezagutua dena. Beste gaineratikoak ezagunak dira: bi egonaldi luze egiten ditu Hendaian, Adamenea deitu etxean bizi da eta XX-garren mende hastapenean, etxe hori erosten du eta, izen xaharra kenduz, “Bakhar etchea” deitzen du. Hemengo jendeekin adiskidetzen da, hala nola Abbadiako jaun-andereekin, Durruty medikuarekin, baita ere omen jende xehego batzuekin, besteak beste Otharre Azkaineko pilotariarekin, ostaler eta kontrabandista bezala ezagutua zena ere.

Ez du balio hemen *Ramuntcho*-ren gaia kondatzen hastea, ez eta ere obraren sortzeari buruz hainbat aldiz jadanik emanak izan diren xehetasunak errepikatzea. Ikus dezagun berehala nolako sartzeta ukan duen *Ramuntcho* eleberriak Euskal Herrian. Jadanik aipatu bezala, ongi etorri frango motza ukan du, Parisen ukan duenarekin konparatuz. Han, Patrick Besnier erakasleak azken edizioetarik batean orroitarazten den bezala, agerkari kontserbadore handienetan aipatu zuten liburua: *Le Temps*, *Le Journal des débats*, *La Revue des deux Mondes*, etb. Ongi etorri beroa, nasaia eta ezin hobea. Etsaiak baditu halarik ere, bereziki ezkerrean, Zola-ren inguruan edo “progressista”k bezala agertu nahi dutenen artean.

Ramuntcho, 1897-an agertzen da liburu gisa, martxoan hain zuzen; lehenago, orduan usaia zen bezala, zatika argitaratua izan zen, bost zatitan abendotik haste *La Revue de Paris* deitu aldizkarian. Urtea bururatu gabe, 55 argitalpen badira Patrick Besnier-ren arabera. Arrakasta izigarri horri buruz, preseski, hemen gaindi ere badugu lekukotasun bat. Huna zer dion Julien Vinsonek *L’Avenir des Pyrénées* deitu aldizkarian: “Quarante et unième édition” porte le volume que j’ai sous les yeux; ainsi voilà déjà plus de quarante mille ou au moins plus de vingt mille exemplaires qui ont circulé et qui ont eu sans doute quelques cent mille lecteurs.”

Arrazoinekin pentsa daiteke bi zenbaki horien artean handikoa dela arteka, bainan orroitu behar da orduko tiradak bost ehun edo gehienez mila aletan egiten zirela bakarrik. Halarik ere, garbi ageri da arrakasta handia duela liburuak irakurleen artean. Kritikalarien artean ere funtsean, gehienek, aldekoek segurik baitiote urte horietan Loti-k jalgi duen eleberri hoberenetarik dela, batez ere maitasun gai minbera horren lantzeko erabili duen klazizismo-arengatik, kontrakoak ardura nadartzen dituzten “Loti”-keriak (exotismo hutsa, estetizismoa, etbar) kendurik. Gehiago dena, Anatole Le Braz, Bretoindarrak *Le Journal des Débats* agerkarian, “le roman de la terre basque” deitzen du bere kronika, *Ramuntcho*-ren argitaratzearen aipatzeko. Urrunago segitzen du erranez: “cette terre n’avait pas d’existence littéraire; elle en a une

depuis *Ramuntcho*". Bistan dena, hortan Le Braz-ek erran nahi du frantses literaturan lehen aldikotz maisu lan baten gaia eman duela Euskal Herriak.

Ondorioz, pentsa daiteke, horrelako fama onarekin honaraino heldu den obrak ongi etorri beroena edo bederen, aipamen frango ukanen duela Euskal Herrian. Bainan, ez da horrelakorik gertatzen. Lehen erran bezala, lau aipamen baizik ez dut atxeman garaian berean. Lehena *L'Avenir des Pyrénées* aldizkarian Julien Vinson-en lumatik, bigarrena *La Semaine de Bayonne* aste-karian lehiaketa abisu batean eta azken biak aldiz *Eskualduna* astekarian Dibildos kalonjeak eta Zalduby-k idatziak. Bostgarren aipamen bat ere aurkitu dut, bainan, azken hori, denboraren buruan, *Gure Herria* aldizkarian, 1925-ean, Laurent Apesteguy-ren eskutik. Eta hortan dena baduzue iduriz. *Le Courrier de Bayonne* eta *La Gazette illustrée de Biarritz* agerkarietan, baita ere Kaliforniako *Eskual Herria* astekarian, deus. Beste liburu batzu aipatzen dira, batez ere erlijioari buruz bainan *Ramuntcho* batere.

Lehen aipamena : Donibane Lohitzuneko Euskal pestak ospatu baino hilabete bat lehenago, usaian bezala, antolatzaileek abisu bat zabaltzen dute kazeten bidez, olerki lehiaketari buruz eta huna zer dioten *La Semaine de Bayonne* aldizkarian, uztailaren hamalauko alean :

“Dans le programme des Fêtes basques de Saint-Jean-de-Luz, du 15 au 22 août prochain figurent des concours primés pour poésie en langue basque. Le premier a pour sujet ce passage du roman basque de Pierre Loti, *Ramuntcho* :

“L'esprit des vieux âges qui parfois sort de terre durant les nuits calmes, aux heures où dorment les êtres perturbateurs de nos jours, l'esprit des vieux âges commence sans doute de planer dans l'air autour de lui...”

Eta aipamen zuzenaren ondotik, xehetasun horiek emaiten dituzte antolatzaileek:

«L'esprit des vieux âges ou esprit ancestral conduit toute chose dans le sens de la tradition. Sorte de force latente dans les obscurs antécédents de la race, c'est lui qui conserve au Basque, malgré les atteintes des lois nouvelles, son inaltérable attachement aux traditions des aïeux. Présidant aux manifestations tant religieuses que sociales, il peut prêter à l'évocation d'une série de tableaux moraux ou pittoresques.

Le timbre musical imposé est celui de “Chori khantazale ejerra”
Prix : 100fr. *Mention* : un makhila».

Ageri denez, eredu bezala hartua da *Ramuntcho*-tik ateraia den zati hori, nolabait, euskal poesiaren iturritzat, baita ere euskal nortasunaren eta haren berezitasuna-ren erakusle hauta bezala. Orroitarazi behar da, Abbadiako jauna edo Duvoisin hilez geroz, besteak beste Gratien Adema “Zalduby”, Arbelbide, Daranatz edo Broussain bezalako jendeek parte hartzen zutela orduko Euskal Pestetako epai-mahainetan. Beraz, gai-emaile horietan ziren euskal idazleek ikuspegi baikorra zuten *Ramuntcho*-ri buruz.

Bigarren aipamena, *Eskualduna* astekerian aurkitzen da eta, Donibane-ko Euskal beste lotua da ere. Horiek ospatu eta, irailaren 10-ko alean, gehigarri bat ezarria da eta hortan, Dibildots apez hazpandarrak besta horietan eman zuen hitzaldiaren testua eskaintzen da. “Les Basques, essai de psychologie pittoresque” du titulua eta azpi izenburu bezala haxe badakar “A propos d’un ouvrage récent”. Eta horrela hasten da :

“Ce que j’ai à vous dire Messieurs, n’est pas une dissertation et ne peut avoir aucune ambition scientifique. C’est une simple causerie que je serais heureux de faire agréable et où j’essayerais d’avancer des choses exactes. Si je devais lui donner un titre, je l’appellerais : Les Basques, essai de psychologie pittoresque à propos d’un ouvrage récent ; et ce livre est le roman de Pierre Loti intitulé *Ramuntcho*.”

Ikusten den bezala, hemen ere pentsaketa iturri edo estakuru, aitzaki bilakatzen da liburua. Bainan, gauza berri bat bada halarik ere lehen aipatua izan den lehiaketa abisurekin konparatuz; hontan, alde onak gainez gain erakutsi eta -hala nola naturaren deskribapenak: “Le pays.. Est-il besoin de le décrire? Feuilletez donc le livre de Loti”-, funtsezko kritika bat heldu da. Erran nahi baita Loti-k soberasko sartu duela bere burua deskribatze hortan eta bere baitarik ateratu dituen gauza batzu gehiegi nahasten dituela bere begi beharrietarik bildu egiazko xehetasunekin :

“C’est un peu ce qu’il a fait pour notre Pays basque, qu’il a très bien et très profondément senti, mais qu’il a par moments, interprété à sa manière; c’est ce qu’il a fait surtout pour l’âme basque qu’il n’a pu voir, naturellement, que du dehors et qu’il a pourtant merveilleusement devinée dans beaucoup de ses parties. Ne vous semble-t-il pas, si vous avez lu *Ramuntcho*, que les pressentiments de Loti sont incomplets sur notre âme et ses divinations trop vagues? C’est pourquoi, il nous sera permis peut-être, sans que nous songions à faire la critique de son œuvre d’en prendre le texte, pour causer entre nous de notre Pays basque, de notre tempérament et de notre âme, nous aidant de ses jolies formules, et essayant de trouver les nôtres, si les siennes font défaut”.

Konplimenduen artetik, funtsezko kritika egiten dio Loti-ri, erran nahi baita Euskal Herriko bazterrak eta jendeak guziz ederki sar arazi dituela bere liburuan, bainan nortasunaren funtsezko segetua huts egin duela ezin bestez, Eskualduna ez zelakotz. Beraz, Loti-k ikusi, senditu eta erran ez duena, zilatu eta erran beharrez, Dibildos hasten da gaiaren gogoetatzen eta barnatzen. Kasu emazue nola deitzen duen, *Ramuntcho*-ren baitan eskas dena: “Euskal arima”. Erran molde hori, XIX-garren mende undarrean agertzen da Eskualduntasunaren deitzeko eta bi gerla handien artean, gero eta usuago irakurtzen da erran molde hori euskal literaturan eta kazetaritzan. Gratien Adema, Pierre Lhande, Jean Barbier, Oxobi, Laurent Apesteguy, idazle horiek guziek erabili dute erran molde hori euskal nortasunaren aipatzeko eta ari izan dira hari buruz xehetasunak, definizioak eta adibideak emaiten.

Alta, iduri ez duelarik, -zeren eta erraiten baitu Loti-ren erranak behar dituela xuxendu-, ainitz pundutan *Ramuntcho*-n biltzen diren topikoak baieztatzen ditu Dibildots-ek : Eskualdunen aspaldikotasuna, arkaismoa, etabar, hots Donibane Lohitzunen beste ainitz alditan bezala aditu eta hedatu ziren gauzak. Euskaldunaren psikologia mailan, baita ere munduko ikuspegiari buruz, baieztatzen ditu ere Loti-k azpimarratu dituen fede azkarraren ezaugarriak. Orogen buru, Loti-ren neo-erromantismo kutsua eta ezitismoa, aski gostukoak ditu Dibildots-ek, nahiz badakien artista gisa Euskal herriari buruz Loti-k emaiten duen interpretazio berezia ez dela baitezpada ikusi duena. Eleberrian gauza bat ezin onartua du halarik ere, fedea-ri buruz *Ramuntcho*-k bizi dituen duda-mudak hain zuzen. Duda horiek baztertzen ditu erranez, Eskualdunaren fedea liburuan erakutsi baino sendoagoa dela. Bestalde, azpimarratzen du Eskualdunek txondoarentzat, sortetxearentzat duten atxikimendua. Beraz, nahiz ez duen horrelakorik erraiten, ulertu behar da haren ustez eleberriaren bururapena ez dela bat heldu Euskaldunen psikologiarekin : orroit gaitezen *Ramuntcho*-k arbasoen etxea saltzen duela Ameriketara joateko. Bainan, gaurko irakurlearentzat eleberrian aurkitzen diren xehetasun harrigarrienak ezditu eztabaidatzen : jendea josteta eta atsedenetan bizi direla hastetik buru, pilotan, dantzan eta kontrabandan ariz ; ez direla lanean ari batere ikusten, salbu ama josten ari aldi bat edo beste, baita ere *Ramuntcho*-ren lagun bat, Florentino, idi pare bat akulatzen ari. *Ramuntcho*-k berak, zurgintzan egiten zuen apendizgoa utzia du bere gisa kontrabandari eta pilotari lotzeko, ogi bide gisa. Orogen buru, neke eta izerdietarik kanpo erakutsia den Euskal Herri hori onargarri zaio Dibildots-i, alta badakielarik biziki untsa Euskal Herria ez dela josta lekua. Eta ez du hitzik ere erraiten Franchita, *Ramuntcho*-ren amaren gazte-denborako usiaz kanpoko maitasun ixtorioari buruz: orroitu behar da arrotz batekin hirira joan dela, haur bat ukan duela ezkondu gabe, etabar, horri buruz isilik dago.

Julien Vinson aipa dezagun orain. Euskarari eta Euskal Herriari buruz, ari diren jakintsunen artean, izan daitezen kanpokoak ala Euskaldunak, bakarra Vinson da *Ramuntcho* -ren gainean kritika artikulua bat argitaratzeari lo-tzen dena: *L'Avenir des Pyrénées* aldizkarian, urtarrilaren 11-an agertzen den alean eta ondoko asteko alean emaiten du segida. Vinson-ek ez du batere gostukoa *Ramuntcho* :

“La presse a loué ce livre presque à l’unanimité et, pourtant, c’est sans aucune hésitation qu’après l’avoir lu, relu, analysé la plume à la main, je le déclare nettement mauvais, à tous points de vue: forme et style, sujet et couleur locale enfin. Le sujet du roman est parfaitement dépourvu d’intérêt; l’invention est médiocre.”

Hara, haste-hastetik dena errana da.

Bestalde, aintz gauza xehe badu altxaturik: Loti-k frantses hizkuntzari emaiten dizkion ostikoak, hala nola asmatzen dituen neologismoak edo erabiltzen duen sintaxia hanpatuegia. Hori, sobera zaio Akademiko batentzat ! Funtsezko kritikak ere baditu halarik ere eta zorrotzena, gertakari nagusiak berak, Euskal Herrian ez daitezkeela gerta erraiten dio deplauki idazle famatuari, hots Euskaldunen psikologia ez duela ezagutzen eta horren arrazoina emaiten du erranez:

“On a dit que la couleur locale était l’un des principaux mérites de *Ramuntcho*. La couleur locale y est au contraire presque toujours fausse. (...) Il est manifeste qu’il (Loti) n’a jamais parcouru, qu’il n’a jamais étudié le pays basque. Il a dîné dans quelques “bonnes” maisons (*eta hemen Abbadiako jauregia heldu da gogora*), il a fait quelques excursions en voiture, il a assisté à quelques fêtes locales; il a griffonné à la hâte des notes incomplètes sur son carnet de poche, il a demandé à quelque hôte complaisant des indications rapides.”

Beraz, Vinson-en ustez, Loti-k gainez gain kurrutua eta ikertua du Euskal Herria. Gainera Dibildos-ek preziatu duen arkaismoa ez du batere gostukoa Vinson-ek. Loti-k diolarik jendeak eta bizi moldeak lehen bezala, aspaldiko denboretan bezala daudela beti, Vinson-ek dio ezetz:

“Hélas! Même dans le Pays basque, la loi du progrès suit son cours inflexible.” Eta Loti-ri buruzko eraso segitzen du erranez: “Est-ce à un membre de l’Académie, à un des régisseurs officiels de la littérature de prêcher ce ridicule conservatisme dans un style à l’excès révolutionnaire ?” Auzi hortan ageri da Vinson-ek eta Loti-k ideien aldetik zuten eztabaida, lehena ezkerrekoa zelarik eta bestea, kontserbadorea. Halarik ere, interesgarria da ikustea Vinson-ek, Dibildos Euskalduna baino kritika zorrotzagoa egiten diola Loti-ri.

Dibildos eta Julien Vinson-*ez gain*, ez da ikerketa zehatzik atxemaiten ahal *Ramuntcho* -ri buruz. Beste bi aipamen labur aurkitu ditut. Lehena, Gratien Adema, “Zalduby” poetaren lumatik. *Eskualduna* astekarian, 1899ean, zatika agerrarazi zuen euskal poesiari buruz saiakera luze bat, *Art poétique basque* deitu zuena. Hortan, besteak beste, Urruñako Euskal Bestetan 1898-*can saristatua izan zen olerkia aztertzen du. Irrintzina bat mendian* deitzen da, J. Barbier-*k* egina. Kritika hortan bi gauza guziz interesgarri erraiten ditu :

“*Irrintzina bat mendian...* le choix seul fait honneur à l’auteur de la pièce. Voilà qui est digne d’inspirer un poète basque, comme il avait déjà inspiré le prestigieux prosateur français, M. Loti, dans son *Ramuntcho*.”

Comme hors-d’œuvre dans le cours de cette étude, nous ne pouvons résister au plaisir de citer ici même la page de l’académicien admirateur des Basques”. Eta ondotik, heldu da irrintzinaren deskribapen famatua Loti-*k* egina eleberrian: “ Et c’est simplement l’Irrintzina, le grand cri basque, qui s’est transmis avec fidélité du fond de l’abîme des âges...”

Eta Zalduby-*k* segitzen du erranez:

“Oh que cela est ingénieusement imaginé, et merveilleusement décrit en prose française ! mais aussi combien cela méritait d’être reproduit dans notre bel idiome euskarien !

Le poète basque de l’*Irrintzina* a été très heureux dans les détails poétiques dont il a encadré cette perle trouvée dans *Ramuntcho...*”.

Beraz, bi erakaspen interesgarri badira ohar horietan: alde batetik, Zalduby-*k* ontzat emaiten du hortan Pierre Loti-*k* eskaintzen duen irrintzinari buruzko ikuspegia, eta azpian den Euskaldunen arkaismoa. Bigarren gauza, eredu gisa hartzen ahal dela *Ramuntcho* sorkuntza mailan, Barbier-*k* egin duen bezala, baita ere euskal poesiarentzat iturburu emankorra bilakatzen ahal dela kanpotik heldu zaigun ikuspegia, kanpokoek Euskaldunari eskaintzen dioten miraila. Bainan, azterketa berean aitortzen du kopia ez dela oraino heldu ereduaren heinera.

Bigarren aipamena oraino murriztagoa da eta nolabait erraiteko ezezko-*r*ragoa. 1903-*an*, J. Hiriart-Urruty-*k* Pierre Broussain-*i* igortzen dion gutun batean aurkitzen da.

Jean Etchepare-*k* mirikuak *Eskualduna* astekarian agertu duen artikulu bati buruz ari da. Lerro horietan, Etchepare-*k* Donapaleuko Euskal pestak ditu azter gai, eta etxeratekoan aditzen duen irrintzin baten aipatzeko, Hiriart-

Urruty harritzen eta kexarazten duten “ateraldi lerrakor” batzu idazten ditu. Eta Hiriart-Urruty-k erraiten dio Broussain-i : “Orotako handienetarik biga, guziz bat, irrintzina = hennissement de la femme violée” (Etcheparek idazten du: “irrintzina... basa ihiziaren, emazte bortxatuaren marruma airos lazgarri hura”) eta Hiriart-Urruty-k segitzen du erranez... “Loti edo nik dakit noren burutikako perttolikeria”... Lerro horietarik garbi ageri da, Loti eta *Ramuntcho* ez zituela gustukoak *Eskualduna* astekariaren idazkari nagusiak eta ulertu behar da ere liburu horren eragina ezagun zela euskal idazle hezgaitez zonbeiten baitan.

Zonbeit urte berantago, 1925-ean, *Gure Herria* aldizkarian, Laurent ApesteGuy-k bestalde eman duen mintzaldi baten testua argitaratzen du: “L’âme basque et la littérature actuelle”. Eta hortan, aipamen luze bat emaiten du *Ramuntcho*- ri buruz:

“A tout seigneur, tout honneur et il faut saluer d’abord les 230 éditions de *Ramuntcho* par Pierre Loti. Tout le monde a lu *Ramuntcho* ou du moins croit l’avoir lu à force d’en entendre parler. Ce livre a fait école, il est encore inlassablement imité. Son immense succès, la célébrité de son auteur, la beauté et le coloris de son style, le charme très prenant de ses descriptions, que l’on sent exactes, avec en plus “ce je ne sais quoi, comme dit Veuillot, que “l’on s’est accoutumé à appeler poésie”, n’ont pas peu contribué à faire du Pays basque un pays à la mode, une sorte de curiosité littéraire, sans manquer aux règles de la distinction”.

Beraz, ApesteGuy-k ere ontzat, ikuspegi argi eta edertzat emaiten du Lotirena, Dibildos-en gisan eta hori denboraren buruan, behar den gibelatzapenarekin. Bainan, Dibildos bezala ere, horrela segitzen du:

“A notre modeste point de vue, qu’il nous suffise de dire que Loti n’a nullement saisi l’âme basque, et qu’il n’était nullement qualifié pour le faire”.

Hots, ikuspegi eder bat Euskal herriari buruz, bainan axalezkoa ezin bestean, Loti Eskualduna ez zelakotz. Eta hain zuzen, Eskualduna ez zelakotz, ApesteGuy-k dio ez zuela ulertzen ahal hemengo jendeen psikologia eta batez ere duten fede xehe bainan azkarra. Kontutan hartu behar da, ApesteGuy Dibildots bezala eliza-gizona zela. Eta horrela bururatzen du bere aipamena:

“Peintre merveilleux de notre Pays, Loti s’est heurté au seuil fermé de notre âme”.

Gai horrekin bururatzeko, bi gauza behar dira argitan utzi:

- Alde batetik, ApesteGuy-k dion bezala, “*Ramuntcho a fait école*”. Hortan ez da dudarik. Euskaraz ari izan diren idazleak edo euskal instituzioen baitan lanean arizan direnak ditugu ardurenean gogoan. Bainan, jakin behar da, idazle gehiago aurkitzen dela Euskal munduan, hots erdaraz ari direnak. Bi gerla handien artean Euskal Herria guziz modan da “le roman basque” erraiten zaion azpi sail edo generoa eta horietarik hamabost bat liburu atxeman ditut, Loti-ren ildotik heldu direnak. Frantsesez idatziak dira: besteak beste aipa ditzagun Auguste Fourcade-n *Contes du Labourd* (1910), eta *La Nuit étoilée* (1922) Pierre Lhande-n aintzin solas batekin. F. Jammes *Cloches pour deux mariages* (1923). Mayi Elissague-n eleberri motzak: *Silhouettes basques*, *Simple histoire basque* edo oraino *Escualdunak*, André Geiger-en *Mai, la Basquaise*, Pierre ApesteGuy-k idatzi dituen *Cœurs basques* (1933) eta *Gachucha* (1934). Eta bada gehiago oraino. Horien baitan, *Ramuntcho*-ren eragina argi ta garbi ageri da.

Bainan, nik uste dut, hastapenean aipatzen nituen euskal idazle gazte horien baitan ere eragin zerbait izan dela. Ez dakit xuxen zer izan den *Ramuntcho* idazle horientzat: eredu, ispilu edo berdin, kontrako. Bainan, badirudi, hor nunbait, funtsezko tokia izan duela. Etcheparek miraila horri on guzia hartzen dio bainan urrunago joateko, barnago, Loti-ren baitan iraganari lotua den ikuspegi ezezkor batetik euskal nortasun berritu eta baikor bati buruz joateko, erran nezake. Barbier-k, hark bietarik egiten du : alde batetik eredu bezala hartzen du *Piarres* eleberriaren hainbat zatitan eta, bestaldetik, gauza frango baztertzen du bereziki pertsonaien alde psikologikoa lantzen duelarik edo sinesteak eta bizi moldeak erakusten dituelarik.

Lhande-k aldiz, ez du batere gustukoa eta badirudi haren kontra joateko idatzi duela. Hots, XIX-garren mende ondarreko eta XX-garren mende hastapeneko jakintsunek hedatu zuten ikuspegiaren aurka hasi da idazten, eta beraz *Ramuntcho*-ren aurka ere onartzen baldin bada eleberria ikuspegi horren sintesia dela. Iritzi horren ikusteko, huna zer dion *La nuit étoilée*, Auguste Fourcade-n liburu baten aintzin solasean:

“Encore un roman sur le pays basque...” me disais-je avec mélancolie. “Encore une de ces œuvres où, parmi les descriptions des couchers de soleil derrière la Rhune ou Socoa, parmi les scènes de contrebande ou des parties de pelote, éclatera crûment cette méconnaissance profonde du caractère, de la mentalité, de l’âme de notre race, qui nous écœure et nous révolte. Un pastiche plus ou moins bien troussé de *Ramuntcho* ; du pittoresque, du superficiel...”

Bururatzeko erran daiteke, XX-garren mende hastapen hortan, salbuespen bat edo beste kenduz, *Ramuntcho*-ren ekarpena ez dela eztabaidatua izan.

Bazterren aldetik eta gizarte mailako harremani buruz finkatzen duen iruditegia den bezala onartzen dute Euskaldun gehienek. Bainan, mintzatzeko eskubidea ukatzen diote psikologiaren sailean sartzen delarik eta euskal ari-maren gora beherak aipatzen dituelarik.